

K VÝVOJI EVROPSKÉHO KOLIZNÍHO PRÁVA

NADĚŽDA ROZEHNALOVÁ

ÚVOD

Níže uvedená stať obsahuje spíše než podrobnou a systematickou analýzu dané oblasti krátké zamyšlení nad oblastí mezinárodního práva soukromého a jejími vývojovými tendencemi.

II. UNIFIKAČNÍ PROCESY

Právní regulace soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem patří k oblastem, kde se více či méně úspěšně prosazují tři rozdílné a do jisté míry dokonce protichůdné procesy:

- v prvé řadě je to snaha o **vytvoření jednotného hmotného práva**. Jeho působnost je buďto omezena na smluvní státy, nebo existuje i snaha o rozšíření aplikace na subjekty z nesmluvních států. Je skutečností, že pokud jde o univerzální působnost, tento proces se zdánlivě zastavil. Garant zjevně nejúspěšnějších unifikací hmotného práva ve druhé polovině 20. století – komise OSN UNCITRAL – zjevně ve snaze vyhnout se přímým kritikám úspěšnosti či neúspěšnosti snah přešla od formy mezinárodní smlouvy k formě vzorových zákonů.¹ Jiný – v určitých směrech úspěšnější – je vývoj regionální. Konkrétně tím máme na mysli vývoj v rámci ES, kde je vedena diskuse o potřebě a podobě existence jednotného evropského soukromého práva. Od prvotního entuziasmu se dnes diskuse vede mnohem racionálněji.² Je zřej-

¹ Viz www.uncitral.org v části přehledu textů. Převahu dnes tvoří právě vzorové zákony. I když i zde jsou výjimky jako byla v roce 2005 přijatá United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts.

² Přehled snah Komise ES: COM (2001) 398, O.J.C255/01 – Komise reaguje na kritiky týkající se fragmentární povahy smluvního práva, zejména se zde objevují čtyři možnosti jednání: nezasahovat na ES úrovni vůbec, klást důraz na rozvoj principů smluvního práva vedoucích k větší konvergenci národního práva, zlepšit stávající legislativu a přijetí nové legislativy na ES úrovni typu kodex, který by mohl nahradit nebo být alternativou k národní legislativě. COM (2003) 68, O.J. C63/01 uvádějící tzv. Action Plan on a more coherent European Contract Law. Objevila se zde mimo jiné i myšlenka Common Frame of reference pro oblast principů evropského smluvního práva. V roce 2004 se objevuje „European Contract Law and the revision of the acquis: the way forward“ – COM (2004) 651 – obsahující pregnančnější vyjádření toho, co má být naplněno pro dosažení určitého úspěchu. Vedle již zmíněného CFR se objevují další myšlenky týkající se obchodních podmínek a fakultativní úpravy koexistující s národní legislativou.

mé, že původní myšlenky týkající se možnosti vzniku evropského kodexu u soukromého práva byly vyhodnoceny jako v tuto chvíli předčasné. Uchopení problematiky tak jde v několika proudech – jednak je to tradiční harmonizace pomocí směrnic, která ovšem představuje fragmentární a kritizovaný přístup. Jednak je to tvorba nestátních prostředků právní úpravy, které neformálně pomáhají formovat společné vnímání problémů a současně jsou způsobilé i regulovat právní vztahy. Jednak je to myšlenka uchopení společných základů soukromého práva jednotlivých členských států ES (viz citace číslo 2). Je také zajímavé, že čím více se vedou diskuse o jednotném evropském právu, tím častěji se také objevují úvahy nad tím, nakolik je vůbec toto jednotné právo potřebné.³

- dalším, a zdá se že úspěšnějším, procesem je **unifikace kolizních norem**. Tato ve spojení s unifikací pravomoci soudů je způsobilá zajistit alespoň předvídatelnost o řešení základních otázek provázejících řešení sporů s mezinárodním prvkem. K této otázce se vrátíme v další části.
- ne v neposlední řadě je to **unifikace pomocí nestátních prostředků právní úpravy**, dnes již mimo podobu zvyklostní a stále více se pohybující na úrovni cílevědomého procesu vyvolaného ať již představiteli podnikatelských kruhů nebo snahami z oblasti akademických kruhů. Z původní podoby úvah o *lex mercatoria* jako souboru nestátních prostředků právní úpravy přešly tyto procesy spíše do podoby jednotlivých prostředků typu právní regulace konkrétních otázek ve smlouvě (například INCOTERMS, Jednotná pravidla pro dokumentární akreditivy atd.) nebo do norem, které jsou vytvářeny na úrovni zejména akademické a které jsou schopny z hlediska obsahového skutečně konkurovat úpravám v právních řádech (typicky PECL či Zásady mezinárodních smluv UNIDROIT). Zajímavým prvkem je nejenom kombinace regulačních technik a úvah o nich na úrovni hmotné právo v. nestátní prostředky úpravy (doplnění hmotných norem dispozitivní povahy odkazem na nestátní prostředky atd.), ale nově i kombinace kolizní metody a nestátních prostředků úpravy (typicky přímá volba nestátního prostředku, například volba PECL bez omezujícího rámce právního řádu státu). Tento posun vnímání kolizí od kolizí právních řádů ke kolizím právního řádu a nestátního prostředku právní regulace představuje výrazný zásah do úvah o možnostech a mezích kolizního práva.

Je nutné zmínit ještě jeden proces, který nutně doprovází tvorbu jednotného práva. Lze jej obsáhnout otázkou, která je stále častěji kladena: „*Jak dosáhnout jednotné interpretace jednotného práva?*“⁴ V této otázce je obsaženo prakticky vše, co dnes pronásleduje aplikaci jednotného práva – aplikace jednotného práva národními soudy, vysoký stupeň abstrakce ve formulaci norem, využívání obecných pojmů, využití institutů či koncepcí známých národnímu právu, nicméně zasazených do unifikované normy, mezerovitost úpravy ať již úmyslná nebo neúmyslná atd. Samozřejmě, pravidelně je v jednotlivých normách obsaženo pravidlo o interpretaci ustanovení normy, v němž

³ Viz například publikaci Smits, J., and Koll., *The Need for a European Contract Law*, Groningen, 2005.

⁴ Srovnej naposledy UNALEX konferenci konanou ve Florencii 26.–27. 10. 2007 na téma: „European and international uniform Law. How to achieve a uniform legal practice of the rules of uniform law?“

je uvedena povinnost jednotné interpretace s přihlédnutím k mezinárodnímu původu normy. Bez dalších záruk – lze je snad uvést jako institucionální záruky – zůstává pravidlo o jednotné interpretaci pouhou výzvou. Tyto institucionální záruky mohou být různé povahy. Konkrétně:

a) Systematický sběr rozhodnutí národních soudů, který je zpřístupněn široké veřejnosti, dnes samozřejmě v elektronické podobě. Jako příklad lze uvést databázi CLOUT prováděnou již zmíněnou komisí UNCITRAL, nebo databázi UNILAW prováděnou organizací UNIDROIT či další.

b) Existence autority oprávněné interpretovat text normy s tím, že její názor je závazný následně pro národní soudy. Jako příklad je nutné uvést ESD v rámci předběžné otázky. V námi sledované oblasti evropského justičního prostoru ve věcech civilních práv Amsterodamská smlouva posunula do jiné roviny otázku pravomoci ESD k interpretaci norem vytvářejících námi sledovanou oblast. Po Amsterodamské smlouvě se tato problematika již nepohybuje v rámci třetího pilíře, nýbrž v rámci prvního, komunitárního pilíře. Nově byl přijat článek 68, který se inspiroval stávajícími zkušenostmi s interpretací ustanovení Bruselské úmluvy. Pokud jen krátce uvedeme výklad samotný, je třeba z pohledu druhu výkladu tento výklad považovat za automní.⁵ Význam neformálního rozšiřování o jednotném obsahu jednotných norem je však neopomenutelný i v případě, kdy existují takto formálně dané záruky jednotné aplikace.⁶

Další diskutovanou otázkou by mohl být dosah unifikace – zda je vhodnější unifikovat jen vztahy s mezinárodním prvkem, nebo by unifikace měla zasáhnout i vztahy bez mezinárodního prvku. Nově k tomuto tématu přistupuje i problematika vztahů s komunitárním prvkem.

V problémech by bylo možné pokračovat dále. Jen namátkově lze uvést otázku kvalifikace skutkového stavu u norem procesních a kolizních, tj. tam, kde se jen vzácně objevují definice institutu, pro něž jsou vytvářeny jednotné procesní a kolizní normy. Zatímco v rámci národního práva stojí právě za touto skupinou norem právo hmotné, které umožňuje kvalifikaci, je tomu zde pravidelně jinak.

III. K PRAMENŮM A CHARAKTERISTICE EVROPSKÉHO KOLIZNÍHO PRÁVA

Pod pojem evropské kolizní právo zařazujeme normy, jejichž pramenem jsou buďto prameny komunitární, nebo přestože se nejedná o pramen komunitární, ale o obecný pramen mezinárodního práva, je norma omezena z hlediska možnosti přístupu jen na členské státy Evropských společenství. Konkrétně tak jde o:

⁵ Jako příklad lze ze starších rozhodnutí uvést rozhodnutí č. 29/76 LTU Luftransportunternehmen GmbH and Co and CO KG v. Eurocontrol. V tomto rozhodnutí, ve kterém se ESD zabýval mimo jiné i otázkou rozsahu úmluvy v řízení mezi osobou soukromého práva a orgánem státu, zaznělo zásadní stanovisko k otázce výkladu: v zájmu uniformity interpretace by tato měla být založena na společném evropském základu. Ten je vytvořen nejenom přihlédnutím k systematice a cílům Bruselské úmluvy samotné, ale vychází i z celku obecných principů jednotlivých národních právních řádů.

⁶ Srovnej například databázi ESD na www.curia.eu nebo nově vytvářený systém unalex na www.unalex.eu

- nařízení a směrnice, a⁷
- mezinárodní smlouvy.

Trend ve využívání pramenů je trendem od mezinárodních smluv ke komunitární legislativě. Nicméně v nejbližším vývoji nebudou mezinárodní úmluvy zcela opuštěny. Ať je to již vzhledem k aktuálně jiné úpravě vůči Dánsku,⁸ či vzhledem k možným problémům ve vztahu k Velké Británii a Irsku, nebo i vzhledem k vývoji v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého.⁹

Pokud bychom chtěli charakterizovat přijaté normy, je možné uvést určité charakteristické znaky, jako je zachování univerzality pojetí a řešení konfliktu. Diskuse, které byly vedeny při přijímání nařízení Řím II, ukázaly, že tento trend nastoupený ve druhé polovině 20. století je zachován. Pokud jde o druhý aspekt univerzality – tj. navázání na právo státu bez ohledu na to, zda se jedná o smluvní stát nebo členský stát ES – toto je výslovně vyjádřeno ve článku 2 nařízení Řím II i v úmluvě Řím I. O této otázce nebyly rovněž diskuse při transformaci úmluvy do nařízení.

Silné snahy byly vedeny také ve směru k posílení principu autonomie vůle stran. Pokud jde o závazky ze smluv, byla vedena diskuse směrem k možnosti navázání na nestátní úpravy. Tato diskuse byla zahájena Komisí v rámci Green Paper¹⁰ a pokračovala i v textu návrhu nařízení.¹¹ Je však skutečnost, že tato iniciativa byla většinou Komisí odmítnuta pro nedořešení otázek typu které z norem mají být ty, na něž může být přímo navazováno, konkurence ustanovení národního právního řádu a nestátních norem atd. To, co se ovšem podařilo, bylo prosazení principu autonomie vůle stran do oblasti, pro níž nebyla volba práva zcela typická. Konkrétně se jedná o článek 14 nařízení Řím II, který obsahuje tzv. následnou volbu práva pro jiné subjekty než jsou podnikatelské a volbu práva pro podnikatelské subjekty.¹²

⁷ Aktuálně z nařízení a mezinárodních smluv jsou platné nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 ze dne 11. července 2007 o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy (Řím II) a Úmluva o právu rozhodném pro závazky ze smluv z 19. 6. 1980, jejíž text prochází závěrečnou fází transformace do nařízení. V nejbližším výhledu lze očekávat přijetí nařízení o kolizní problematice dědičného a rodinného práva. Vedle nařízení je třeba zmínit směrnice, které obsahují požadavky na úpravu v oblasti mezinárodního práva soukromého.

⁸ Vztah vůči Dánsku, které se neúčastní na vytváření evropského justičního prostoru ve věcech civilních, je aktuálně ošetřován postupně smlouvou mezi ES a Dánskem.

⁹ Council Decision 2006/719/EC of 5 October 2006 on the accession of the Community to the Hague Conference on Private International Law. Členem jsou Evropská Společenství od 3. 4. 2007.

¹⁰ Green paper on the conversion of the Rome Convention of 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernisation [COM(2002) 654 final].

¹¹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I) [COM(2005) 650 final].

¹² Článek 14 Volba práva

1. Strany si mohou zvolit právo, kterým se bude řídit jejich mimosmluvní závazkový vztah, a) dohodou, která byla uzavřena poté, co došlo ke skutečnosti, jež vedla ke vzniku škody, nebo

b) dohodou, která byla svobodně sjednána před tím, než došlo ke skutečnosti, jež vedla ke vzniku škody, v případě, že všichni účastníci jednají v rámci své podnikatelské činnosti.

Tato volba musí být výslovně vyjádřena nebo musí s dostatečnou určitostí vyplývat z okolností případu a nejsou jí dotčena práva třetích osob.

2. V případě, že se v okamžiku, kdy došlo ke skutečnosti, jež vedla ke vzniku škody, nacházejí všechny prvky pro situaci významné v jiné zemi než v zemi, jejíž právo bylo zvoleno, není volbou práva, kterou strany učinily, dotčeno použití ustanovení práva této jiné země, od nichž se nelze smluvně odchýlit.

3. V případě, že se v okamžiku, kdy došlo ke skutečnosti, jež vedla ke vzniku škody, nacházejí všechny prvky pro situaci významné v jednom nebo ve více členských státech, není volbou jiného rozhodného práva stranami než práva členského státu dotčeno použití těch ustanovení práva Společenství, případně v podobě, v jaké je provedeno v členském státě sídla soudu, od nichž se nelze smluvně odchýlit.

Další znak, který lze uvést, je poněkud nešťastný unifikční přístup k normám jako takovým. Již v jiných oblastech orgány ES předvedly fragmentarizaci úpravy (např. oblast spotřebitelské ochrany). Co zde máme na mysli? Je to skutečnost, že orgány ES postupují cestou úpravy zvláštní části kolizního práva s tím, že některé otázky obecné části kolizního práva jsou součástí dané úpravy. Jako příklad tak lze uvést výhradu veřejného pořádku, imperativní normy, zpětný odkaz. V zájmu vytvoření jednotné vědy evropského mezinárodního práva soukromého by bylo, aby bylo postupováno systematicky při tvorbě obecné části kolizního práva. Přístup, kdy tyto normy jsou vytvářeny ad hoc pro každé nařízení není šťastný. To se ukázalo například i při diskusi o pojetí článku týkajícího se tzv. imperativních či mezinárodně kogentních norem. Osobně se přikláníme k budoucímu vytvoření celistvé úpravy obsahující i obecnou část. To může pomoci i při úvahách o použití procesu analogie tam, kde určité otázky zůstanou kolizními normami neupraveny. S přibývajícimi soubory kolizních norem komunitárního původu bude stále ostřejší otázkou, zda má či nemá být použita národní norma nebo naopak má být spíše pravidlo vytvořeno na základě úvah týkajících se unifikovaného souboru. Vedle toho se objevují další otázky, které čas od času vyplují na povrch, ale jinak jako by neexistovaly. Jde o problematiku povinné či nepovinné aplikace kolizních norem a otázku povinného či nepovinného zjišťování obsahu rozhodného práva.

Další znak – a tím v této krátké stati končíme – je vytváření evropsky jednotných pojmů na základě činnosti ESD a jejich využívání při kvalifikaci za účelem podřazení pod rozsah evropsky jednotných norem. Tento proces – i když nazývaný z jiného pohledu interpretací – představuje významný proces právě pro aplikaci kolizních norem. Domníváme se, že by bylo zajímavé soustředit ať již rozhodnutí či jejich odůvodnění k nařízením právě za účelem vytypování společných znaků institutů.

IV. ZÁVĚR

Kolizní právo představuje jednu z nejzajímavějších oblastí právní. Myšlenkové procesy, se kterými se lze seznámit napříč období či napříč právními řády, udivují svou precizností a důsledným sledováním cíle tohoto souboru právních pravidel: nalezení řešení, které zajistí spravedlivé nakládání s právním vztahem, který je zatížen dopadem různých právních řádů. Zatímco pro jiné právní oblasti představuje existence společné úpravy spíše problémy, kolizní právo má vyšší hodnotu tam, kde se jedná o normu společnou. V tom je také velká naděje budoucího vývoje kolizního práva. Na této cestě – k jednotné úpravě – je však nutné nejenom dosáhnout shody o konkrétním znění normy, ale také vyřešit řadu otázek, které stojí v podtextu.